

In den beginne was er veen

Zo zou men de plaats kunnen karakteriseren waar nu ligt de vlecke Surhuisterveen. Op deze plaats vestigden zich in de tweede helft van de 16-de eeuw de eerste bewoners. Wanneer precies, wie het waren en hoe ze hebben geleefd is ons niet bekend.

HET BEGIN

Uit het begin van de Doopsgezinde Gemeente van Surhuisterveen is zeer weinig bekend. Wel weten we dat er zo rond 1590 al Doopsgezinden in dit veendorp woonden. Dit schrijft S.J. van der Molen in zijn boekje "Feenster Flucht", dat in 1976 ter ere van 400 jaar Surhuisterveen, uitkwam.

Dat er omstreeks 1620 een Vermaning heeft gestaan, daaraan hoeft evenwel niet getwijfeld te worden. De meeste bronnen wijzen in dit verband op een grafsteen "op het oude kerkhof" (maar dan wel te Surhuizum en niet te Surhuisterveen). Deze zerk, die in deze eeuw helaas is verdwenen is, droeg het opschrift:

.... NO 1643 DEN 13 NOVEMBER IS DEN / ...WEERDIGEN GODTSALIGEN GABBE / PAULUS BEDIENAER DES GODTLYCKEN / VAN DE WATERLANDSE GEMEENTE /RUISTERVEEN GESTURVEN OUT ONTRENT / 72 ...REN ENDE LEIT ALHIER BEGRAVEN

Het is gemakkelijk dit grafschrift aan te vullen. Geen moeilijkheden levert ook dat van zijn vrouw op:

ANNO 1644 DE 8 APRILIS IS DE EERBARE / DEUGDRIJKE MAERTYE IANS DOCHTER / OP SERRUSTERVEEN GESTURVEN OUT SINDE / ONTRENT 72 IAREN HUISVROUWE VAN / GABBE PAULUS EN LEIT HIER BEGRAVEN

De steen van Maertye Ians is nog aanwezig op het

kerkhof bij de Ned. Herv. Kerk te Surhuizum

De opschriften leren dus, dat er in de jaren '40 van de 17de eeuw al een bejaarde leraar van de Waterlandse (Doopsgezinde) gemeente was en dat deze, terug rekenende, toch zeker omstreeks 1620 zijn ambt al uitoefende. Hij moet dus wel tot de eerste bewoners van de jonge veenkolonie worden gerekend. En gezien zijn vermelding als "bedienaar" bij de genoemde Doopsgezinde Gemeente, valt wel haast aan te nemen, dat er kort na 1600 te "Serrusterveen" (merkwaardige volksmond-uitspraak, die men ook nu nog kan horen) al een Vermaning was. In enkele bronnen kan men ook lezen, dat de tweede Vermaning in 1685 werd gebouwd: "de eerste was te klein of te oud." Het is niet bekend waar deze mededeling op berust. Wel wordt een nieuw bedehuis of zelf bedehuizen reeds in 1661 genoemd en wel in de acta van de classis Dokkum (2-9-1661). Er werd daar een stuk behandeld dat informatie vroeg over het "lopen der Papen en Papisten" of inzake " 't vergrooten van de vermaenhuijsen der mennonieten ofte over de menighvuldicheijt der menniste Leeraeren".

Was Gabbe Paulus in 1643 te Surhuizum begraven, zijn opvolger is misschien een zeker Minne geweest, die in die dagen te Gerkesklooster preekte. Waar aldaar, voorzover bekend, nimmer een Doopsgezinde Gemeente heeft bestaan, zal genoemde Vermaner zeker in de meest nabij gelegen gemeente Surhuisterveen, hebben gewoond.

In 1695 werd de Friesche Doopsgezinde Sociëteit te Leeuwarden gesticht, die heel wat voor de Doopsgezinden en hun gemeenten heeft gedaan, zij deed ook direct onderzoek naar de staat der verschillende bij haar aangesloten gemeenten. De Gemeente van Surhuisterveen telde toen, volgens opgave, 31 leden, die 'niet gealimenteerd' waren. Dat wil zeggen dat ze geen ondersteuning kregen. Dit getal is haast niet te rijmen met het getal 130 in 1723.

Ongeveer in 1680 moet hier de leraar Foecke Floris hebben gewoond. Zijn tegenstanders noemde Foecke "preeker der Wederdoopers op Zuir-huijster-Veen", maar betitelde hij zichzelf "door de genade Godts een Dienaer der Algemeene, maer insonderheyd der Weerlose Doopsgesinde Christenheyd". Waar en wanneer hij geboren was, is niet bekend, maar wel was hij van "slechte (eenvoudige) afkomste". Volgens zijn eigen zeggen (in: Beschermingh Der Waerheyd Godts) was hij "Iser-smith" geworden, welk ambacht hij tegelijk met de predikdienst in Surhuisterveen waarnam.

Voor het eerst wordt zijn naam genoemd in de Acta der Classis van Leeuwarden van 16 April 1683, als predikant Franciscus Elgersma, toen te Grouw, de aandacht op hem vestigt om deze "Menniste Praediker niet weinig van Socinianerij verdacht ende betijgt" wordt. Volgens hem preekte de Veenster leraar niet alleen "aenstotelijk", maar hield hij ook "conventiculen in private huyesen". Ja, hij had zich niet ontzien om in januari 1683 in dominees eigen gemeente te Grouw te verschijnen en daar allerlei onrust te zaaien. In een geschrift corrigeerde Foecke Floris, dat hij reeds in de zomer van 1682 in Grouw was geweest, waar hij, zoals overal, de Doopsgezinden opwekte terug te keren tot de vroegere eenvoud, waarvan zij volgens hem zozeer waren afgeweken.

Het socianisme was de leer (genoemd naar Faustus en Laelius Socinus), die de drie-eenheid en de goedheid van Christus loochende. Het kende grote waarde toe aan de rede, verdedigde de wilsvrijheid, bestreed de predestinatiegedachte en de gangbare sacramentsopvatting en drong aan op praktisch christendom. Men verdacht van deze in Friesland fel bestreden leer vooral de Doopsgezinden.

1700 - 1800

Van 1720 tot 1729 kwam een groep Brethren naar Surhuisterveen. Deze groep geloofsgenoten uit Schwarzenau (Duitsland), had zich in 1708 laten dopen in de rivier de Eder en werden hierdoor vervolgd. Toen in de loop der jaren de vervolgingen die in Zwitserland onmenselijke vormen aannamen, zich ook over de grens uitbreidden, zag deze groep zich genoodzaakt Schwarzenau te verlaten. Men werd in Surhuisterveen opgenomen.

Leider van deze groep Brethren was de toen 26-jarige molenaar Alexander Mack, uit calvinistisch milieu afkomstig. De Brethren verbleven negen jaar lang in Surhuisterveen. Hun Godsdienstoefeningen hielden zij in een bijzonder huis tegenover de Doopsgezinde Pastorij. Zij bedienden de doop bij onderdompeling in een heldere plas te Kortwoude.

De groep van Mack is in 1729 naar Pensylvanië gegaan. Zij vormden daar de "Church of the Brethren".

Met enige regelmaat bezoeken Brethren nog Europa vanwege hun roots en doen daarbij ook Surhuisterveen aan.

De diakenen voerden het beheer over de eigendommen der gemeente, wat blijkt uit bijgaande Aantekening. Het oudste, in het archief aanwezige geschrift vermeldt het volgende:

"1721, den 11 Feeberwaaris op huyden den 11 Feeberwaaris hebben wij armeediennaars van die doopsgezijnde gemeente van surusterveen bij malkanderen geweest ten huysse van klaas wepkes en hebben met elkanderen gerekent en gelijkkedeert het hiemsteede in de omloop daar wopke jans haars vaders huys op staat."

Er schijnt toen dus een huis in de Omloop - deze naam was er dus nu meer dan 200 jaar geleden ook al - door de diakenen te zijn overgenomen.

In 1730 werd een gemeenteboek aangelegd met de wijdlopige titel:

"Het gemeenteboek toebehorende aan de gemeente der zogenaamde doopsgezinde kristenene alhier in t vlek van zurhuisterveen. Alwaar dat de Namen van de Ledematen zijn Aangeteeknt, waarin dat men altijt kan zien, Hoe groot of klein dat deze Gemeente van Ledematen is. En wie in Lidmaat is of niet.

Als leraren waren van deze gemeente Jan Thomas (overleden 26 Juli 1744) en Zijtze Wijbes

(overleden in 1738) verbonden. En de diakenen waren Eysess Jan, Koopman; Rienk Zijmens, Schipper; Jan Tjerds, Meelker; Theunis Pijtters, Schuitemaarder.

Het is dus niet onwaarschijnlijk, dat de gemeente in dit tijdperk twee leraars had. Het aantal leden van 133 maakt dit ook aannemelijk, daar deze dan her en der verspreid woonden. Een van hen heeft de nuttigheid van notulieren ingezien, Jan Thomas, en ons nu verschillende namen uit die tijd overgeleverd. Zo zijn in 1722 door deze leraar de kinderen van zijn medeleraar Wopke Rommerts gedoopt.

Reeds in 1747 troffen de diakenen der Doopgezinde Gemeente een regeling voor de onderstand der armen, een regeling, die ook nu nog dikwijls wordt toegepast. Zij is vervat in een soort acte, die het volgende opschrift droeg:

Acte rakende het onderhoudt en alimenteren van de armen der mennonite gemeente op 'Surhuisterveen zijnde bij de tegenwoordige opseinders derzelfver gemeente opgesteldt ende beslooten.

Een van de belangrijkste bepalingen was deze, dat elk onderstand genietende zijn hele hebben en houden aan de gemeente overdroeg in eigen doem. Aafke Jans Pama was de eerste, die op deze wijze zich voor haar hele leven van onderhoud der diakenen voorzag.

De leraar, die de gemeente wel heel lang heeft gediend, namelijk van 1745 - 1794, heette Eilert Wijnalda. Hij heeft het doopregister met duidelijke en mooie hand bijgehouden. Beroepen in 1745 kreeg hij vrij wonene, turf en zoveel penningen, "als de dyakenen vande leden inforderden en geen land toe".

De laatste niet gestudeerde voorgangers waren:

A.A.Venema	ongeveer 1778
Jan IJde Wijnalda	1782 - 1801
Ynse Ypes Reens	1802 - 1825

1800 - 1900

In 1804 werd de nieuwe kerk gebouwd. Dankzij de Fransen hoefden de Doopsgezinden hun Vermaning niet meer als schuilkerken te bouwen. In een apart boekje werd door Sijmen Jans bijgehouden wat er aan inkomsten uitgaven voor de nieuwe vermaning werd besteed. Enkele cijfers mogen hier volgen:

voor 15000 oude steen, gekocht in Molkwerum, f.48,15 st.; id. nieuwe steen f.656; id. twee Bremerhoeksteenen voor f.4,10 st. per stuk; id. koperen paard op de koepel 12,15 st. Dat vergulden toen ook al duur was, bewijst de rekening van Zweitse Hendriks, die voor het vergulden van paard en stand f.23 en 5 st. moest hebben. De totale inkomsten bedroegen f.6093 en 12 st. terwijl de uitgaven waren f.6297 en 1 st., zodat er maar een klein tekort op de rekening was.

Onder de gevers voor de kerk staan enkele bekende namen: Sijmens Jans, Taeke Sapes, Jan

Rinderts en Hepke Egberts. Van zustergemeenten kwamen rijke bedragen binnen. Zo van Sneek bijvoorbeeld f.482 van Leeuwarden f.362 enz.

Een pastorie werd nog bijgekocht voor 1715 gulden en 15 stuivers, zodat in genoemd jaar ds. Reen een beter woning kon betrekken, dank zij de vrijgevigheid der gemeentenaren. Wie het gedichtje gemaakt heeft, dat voor in de kerk geplaatst is niet bekend. Op de steen staat geschreven:

In dit Gebouw, tot 's Hoogsten Eere, En Prediking van Christus leere, Uit liefde gaaven opgericht, Kwijt zich 't Geloof van Godsdienstpligt.

Sijmon Sijmons Oud ruim 18 jaaren heeft aan deeze Kerk den Eersten steen gelegd op den 5 May 1804

Voorts zijn de initialen van S.J.; J.B.; A.S. en G..L. aangebracht.

De eerste gestudeerde voorganger, afkomstig van het Doopsgezinde Seminarie, was Arnoldus de Jong 1826 - 1827, gevolgd door ds. F. E. Wieling. Toen ds. Wieling in 1828 zijn intrede deed, was het aantal leden tot 47 gedaald. Dit getal steeg weer enigszins, doordat de laatste 6 leden van Buitenpost in 1836 werd overgeschreven naar Surhuisterveen. De dubbele woning, die in de volksmond te Buitenpost altijd "vermaning" werd genoemd, is in 1917 verkocht en daarmee verdween de laatste herinnering aan de Doopsgezinde Gemeente te Buitenpost.

Ds. Broos was de opvolger van ds. Wieling en stond hier van 1858-1864. In 1862 werd zijn tractement verhoogd tot f. 950. Maar daartoe hielp ook de Algemene Doopsgezinde Sociëteit (ADS).

Ds. Pekelharing nam in 1864 het beroep aan, op voorwaarde, dat er een nieuwe pastorie zou worden gebouwd, en dat hij, ook des winters met één preek per zondag zou kunnen volstaan. In 1874 hield hij een herdenkingsrede naar aanleiding van het 70-jarig bestaan van het kerkgebouw en het 35-jarig voorzangerschap van Hendrik J. Kuipers. Hij hield toen een toespraak over het versje, dat voor in de kerkmuur gemetseld stond.

"Den een en twintigsten October 1877 is het kerkgebouw als geheel vernieuwd van binnen opnieuw in gebruik genomen, nadat de dienst den ganschen zomer genoegzaam geheel had stil gestaan. de kosten van het hersteld zijn gevonden uit f. 600 uit de Gemeente zelf bijeengebracht, f. 1000 geschenk door bemiddeling van prof. J.G. de Hoop Scheffer te Amsterdam, f. 400 van de gemeente te Haarlem en f.5000 uit het Buitengewone Fonds der Algemene Doopsgezinde Sociëteit."

"Na afloop van den diensten bleven de genoodigden nog lang en genoegelijk bij mij bijeen," aldus ds. Pekelharing in het gemeenteboek. En later tekende hij het volgende aan: "Den 8sten Juni 1884 is op de meest eervolle wijze op zijn verzoek ontslag als voorzanger verleend aan Hendrik Johannes Kuipers die deze betrekking getrouw en belangeloos had waargenomen van Hemelvaart 1839 af. In den laatsten tijd werd hij bijgestaan door Wijbren Taekes Wouda, Feike Jans Wouda en Berend Douwes Wijnalda, die nu voortaan den dienst zullen waarnemen. De predikant heeft den afgetreden voorzanger heden aan het einde van de preek in het openbaar hartelijk dank gebracht voor zijn getrouwe bediening en de hoop uitgedrukt, dat hij nog lang door banden van vriendschap aan de gemeente verbonden moge blijven. Namens de Gemeente werd den Heer Kuipers ter gedachtenis van zijn voorzigen een

annoide barometer met thermometer vereerd."

Berend Douwes Wijnalda, sedert 1884 mede voorzanger, stierf in 1896. Voor hem werd, nadat zijn vader daartoe toestemming had verleend, een grafsteen opgericht. Toen werd Hendrik Wijbrens Kuipers voorzanger, die dit afgewisseld en geassisteerd door W.F. Wouda en F.J. Wouda, tot 1910 is gebleven.

Een gedenkwaardig en vermeldenswaardig feit is dat in 1890 (!) de vrouwelijke leden van de gemeente stemrecht kregen.

1900 - 1950

Tot 1910 kende de gemeente dus voorzangers. In dat jaar werd een harmonium in gebruik gesteld. Douwe Benedictus werd organist. De drie voorzangers, nu buiten dienst gesteld, kregen elk een leuningstoel als bewijs van dankbaarheid.

Ondertussen was ds. Braak in 1909 predikant geworden, daar ds. Pekelharing was overleden. Hij was de eerste, die op het nieuwe aangelegde kerkhof aan de weg naar Harkema Opeinde werd begraven.

Verschillende nieuwe dingen deden onder ds. Braak hun intree in het midden van de Doopsgezinde Gemeente. Zo werden in 1911 de afzonderlijke bekertjes bij het Avondmaal ingevoerd. Bij het zingen kwam de Leidsche Bundel in gebruik. Het aantal kerkgangers nam toe, zodat een balcon aan de "kraak" werd gebouwd voor de ongehuwden. De kerk werd van binnen wat opgeknapt, en ook de toren gerestaureerd. Tevens werd een zusterkring in dat jaar opgericht; een bewijs van bloeiend gemeentelven.

Oudejaarsavond van 1917 vertrok ds. Braak naar Wageningen, proponent Jan IJntema werd in 1918 beroepen, die tot 1922 bleef. Hij had het niet meegemaakt, dat het electrisch licht in de kerk brandde. Voor het eerst op Oudejaarsavond 1922 verlichtte het kerkgebouw. Ds. Van Riemsdijk kwam in 1922 en vertrok in 1930. Hij had een Doopsgezinde jongerenvereniging in 1923 en een Naaivereniging in 1924 zien geboren worden.

Hoewel de zusters in de gemeente in 1890 al het actieve en passieve kiesrecht kregen, werden pas in 1932 twee zusters uit de gemeente in de kerkeraad gekozen.

Misschien was dit wel de doorbraak naar het beroepen van de eerste vrouwelijke predikant in de gemeente. In 1934 kwam mevr. C. Soutendijk als leraar en herder.

Tot het einde van de Tweede Wereldoorlog waren de predikanten zowel voorzitter als secretaris van de kerkeraad. Dat veranderde in 1946 toen br. U. Schiere voorzitter werd. In 1955 werd hij opgevolgd door

H. Kuipers	1955 - 1960
G. van der Velde	1960 - 1963
S. Kooistra	1963 - 1965
H.J. Woltema	1965 - 1977

L. Durksz	1977 - 1986
H.J. Woltema	1986 - 1987
P.J. Bolhuis	1987 - 1999
zr. R. Jager	1999 - 2008
P.J. Bolhuis	2008 - 2012
F. van Loenen	sinds 2012

1950 - HEDEN

Restauratie 1950

In 1950 kwam de kerkeraad met de A.D.S. samen om over de restauratie van de Formanje te praten. Een rondgang om en een onderzoek in de kerk bevestigde de mening dat een restauratie dringend noodzakelijk was. Een architectenbureau voerde een onderzoek uit en schreef dat de toestand van de kerk erbarmelijk is.

Op 11 maart 1951 werd de gerestaureerde kerk weer in gebruik genomen.

Mennohûs

Al voor de oorlog was de wens geuit om de consistorie verder uit te bouwen. In 1955 verzocht de predikant in een kerkeradsvergadering 'dat de consistorie eens verbouwd wordt', Plannen werden gemaakt om extra geld binnen te krijgen en in het voorjaar van 1957 kan de boekhouder mee delen dat de beschikbare middelen voor de verbouwing nu f 12.000 bedroegen. In de zomer van 1957 begonnen vrijwilligers met het grondwerk. De Gebr. Kats te Surhuizum voerden de bouwactiviteiten uit.

Op 23 januari 1958 werd de eerste vergadering in het nieuwe lokaal achter de kerk gehouden. De officiële opening vond plaats op zondag 23 maart 's middags om twee uur.

In 1966 werden gaskachels in de kerk en het Mennohûs aangeschaft.

Grote aanpak 1970 - 1971

De volgende grote aanpak van de Formanje vond plaats in 1970 en 1971.

Het interieur van de kerk en de pastorie onderging een vernieuwing. 'Vorbereidingen zijn er gemaakt voor het vervangen van de banken door stoelen. Het voorportaal wordt opgeknapt alles wordt opnieuw geverfd en nieuwe lampen en een avondmaalstafel zijn aangeschaft.'

Rijksmonument

In 1973 kwam de Feanster Formanje op de lijst van Rijksmonumenten.

De consistorie en de pastorie werden in 1997 Rijksmonumenten.

Pastorie

In de winter van 1965-1966 is het erg gesteld met de pastorie en moet er nodig iets gebeuren.

De pastorie kende eerst twee puntdaken. Deze constructie had tot gevolg dat er na verloop van tijd het nodige mis ging met de afvoer van water. Er werd besloten 'de pastorie van een nieuw dak te voorzien. In de afgelopen winter is ten duidelijksten gebleken dat de toestand onhoudbaar wordt als het flink gaat regenen of sneeuwen. Bovendien moeten de elektrische leidingen in pastorie en kerk onderhanden worden genomen'.

Na het vertrek van ds. Post in 1977 werd de pastorie verhuurd aan diverse dames, daar de opeenvolgende voorgangers niet in Surhuisterveen woonden. De Monumentenwacht had de pastorie geïnspecteerd en geconstateerd dat deze is 'als een oud mens die rimpels vertoont'. Met de verhuur bleef echter het probleem van zorg en onderhoud. Want 'het oud mens' ging steeds verder en sneller door met verzakken. Door die verzakking trok de pastorie aan de kerk. Om nog meer problemen te voorkomen werden in 1984 de gebouwen van elkaar losgekoppeld.

Toen in dat jaar zich de gelegenheid voor deed de pastorie te verkopen, leverde dat dan ook weinig weerstand op.

Orgel

In 1980 deed zich een bijzondere kans voor. Een pijporgel werd te koop aangeboden, één die qua bouw en geluid in de Formanje tot haar recht komt, en ook op de kraak een mooi passend geheel geeft. Een lang gekoesterde wens was in vervulling gegaan.

Voor de orgelliefhebbers de volgende gegevens: *1 klavier (C-f3), dispositie Gedekt 8, Fluit 4, Prestant 2, Sifflöte 1. Klassiek massief eiken kas. Het orgel is in 1975 gebouwd door Becker (Duitsland); hoogte 2,10, breedte 1,60 en diepte 0,60*

Restauratie 1989

De toestand van het kerkgebouw werd er niet beter op. In de voorgaande jaren keek men met zorg naar de toestand van het gebouw. Na vele jaren van overleg en correspondentie kon in 1989 begonnen worden met een flinke restauratie aan de buitenkant van de kerk. Het metsel- en voegwerk werd grondig gerestaureerd. De kapconstructie werd nagezien, de dakpannen gelegd zoals het moest en het torentje gerepareerd. Kozijnen, ramen, deuren, goten, wanden, vloer enz. kregen een flinke opknabbeurt. Maar wegens onvoldoende gelden bleef het echter tot het hoogst noodzakelijke beperkt. Ondanks het feit dat voor het oog de Formanje er weer goed uit zag, bleef men zorgen houden. Nader onderzoek wees uit dat de verzakkingen toch door gingen.

In 1999 pakte men ondermeer de vloer van het Mennohûs aan.

De Digitale Formanje

De nieuwe mogelijkheden hebben er toe geleid dat vanaf 26 december 1999 een digitale Formanje wordt uitgebracht op internet met een eigen e-post adres. De belangrijkste informatie uit het blad 'De Formanje' verschijnt dan ook iedere maand op internet.

Regelmatig komen er digitale bezoekers op de site van de Feenster Formanje. Niet alleen uit Nederland, maar ook uit bijvoorbeeld België, Frankrijk, Duitsland, Verenigd Koninkrijk, Canada en de Verenigde Staten van Amerika.

Restauratie 2001-2002

In 2001 werd er een rijkssubsidie voor een grote restauratie toegekend. In de herfst van dat jaar kon begonnen worden met de grote klus. Op 3 september 2001 was de aanbesteding voor de restauratie. Voorts besloot de kerkeraad tot enkele extra werkzaamheden. De toiletten, het dak van het Mennohûs en het aanpassen van de vloer in de gang namen de bouwlieden als onderdeel van het geheel mee.

De kapconstructie, het plafond, de kerkvloer, de wanden, de preekstoel, de lambrisering, de overgebleven oude kerkebanken, de orgelgaanderij, de vloer in de hal, de consistorie enz. kregen een ware gedaantewisseling.

Restauratie Koepeltje

Na de restauratie van 2001-2002 moest ook het koepeltje op de kerk nog onderhanden genomen worden. Menig houtwerk was aan vervanging en een verfbeurt toe. Dit vond plaats in mei 2004.